

พลวัตสังคมวัฒนธรรมกับมิติการพัฒนาชุมชนองค์รวมในสังคมไทย

พงษ์ทัช จิตวิบูลย์* และ วันชัย ธรรมสังการ**

บทคัดย่อ

สังคมทุกแห่งในโลกล้วนต้องผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม แต่ที่ผ่านมาเป็นที่น่าสังเกตว่าสังคมวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการไปในทิศทางเดียวกันแทบทั้งสิ้น เน้นเศรษฐกิจเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนเพื่อนำสังคมไปสู่ภาวะการพัฒนาที่ถูกนิยามด้วยแนวคิดการทำให้เป็นตะวันตก ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาปะทะสังสรรค์ให้ความสำคัญกับระบบทุนนิยม โดยละเลยประเด็นปัญหาการพัฒนาทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง เหล่านี้เป็นระบบคิด และอุดมการณ์ที่เป็นตัวกำหนดกรอบการกระทำของมนุษย์ จึงมีแนวโน้มแปลกใจเลยว่าในสังคมปัจจุบันมีการหันกลับมามอง คน ซึ่งเป็นทั้งทุนมนุษย์และผู้กระทำการที่สำคัญ อันจะก่อให้เกิดกิจกรรมอื่นในสังคมตามมา อย่างไรก็ตามการพัฒนาทุนมนุษย์ต้องพัฒนาแบบองค์รวมควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมที่มีความยั่งยืน ทั้งระบบชีววิทยา จิตวิทยา และระบบสังคม เพื่อสร้างคนที่มีประสิทธิภาพ พร้อมนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนผู้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา และก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: พลวัตทางสังคม การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม

* **หน่วยงานผู้แต่ง:** สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 15 ถนนกาญจนวนิช ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ สงขลา 90110 โทร. 0849654092 อีเมล pongtach.c@gmail.com

** **หน่วยงานผู้แต่ง:** สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 15 ถนนกาญจนวนิช ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ สงขลา 90110 โทร. 074286723 อีเมล wanchai.m@psu.ac.th

Socio-Cultural Dynamic in the Dimension of Holistic Human Development in Thai Society

Pongtach Chitwiboon and Wanchai Dhammasaccakarn***

Received: February 15, 2019

Revised: July 07, 2019

Accepted: August 19, 2019

Abstract

All societies in the world must go through the process of social and cultural change. But it is noteworthy that globally, cultural society has evolved in the same direction. The emphasis is on the economy as a driving force in developing society, coined as 'Westernization'. However, the focus of development has been on capitalism to the detriment of social and cultural development being taken seriously. The world view and ideology that determines the human action framework are evolving to turn back the focus to the importance of 'people' or human capital. However, human capital development must be holistic, coupled with sustainable social development, including of biology, psychology and social systems. The nation is leading economic development for the peace of people who are central to the development and who must keep pace with future changes.

Keywords: Social Dynamic, Social and Cultural Change, Human Holistic Development

* **Affiliation:** Human and Social Development, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University 15 Karnjanavanich Rd., Hat Yai, Songkhla 90110 Tel. 0849654092 E-mail: pongtach.c@gmail.com

** **Affiliation:** Human and Social Development, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University 15 Karnjanavanich Rd., Hat Yai, Songkhla 90110 Tel. 074286723 E-mail: wanchai.m@psu.ac.th

บทนำ

นับตั้งแต่มีเผ่าพันธุ์มนุษย์ใหม่วิวัฒนาการขึ้นภายในโลก มนุษย์เหล่านี้ได้พยายามสร้างความรู้ เพื่อที่จะเข้าใจความเป็นมาของโลก จักรวาล หรือแม้กระทั่งธรรมชาติที่ห้อมล้อมอยู่รอบตัว สิ่งเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นควบคู่ไปกับอารยธรรม วัฒนธรรม และสังคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับมนุษยชาติ อาจกล่าวได้ว่าสังคมวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กันเสมอ สรรพสิ่งบนโลกไม่มีอะไรคงที่ จำเป็นต้องมีการเคลื่อนไหว เมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลง อีกสิ่งหนึ่งต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้โครงสร้างทางสังคมและวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์จึงดำรงอยู่ได้จากคนรุ่นสู่รุ่น ดังคำกล่าวของนักปราชญ์ชาวกรีกที่ให้นิยามของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อสามพันปีมาแล้วว่าเราไม่สามารถจุ่มเท้าลงในสายน้ำเส้นเดียวกันได้ถึงสองครั้ง ทุกครั้งที่เราหวนกลับมา สายน้ำนั้นก็ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว สายน้ำไม่มีวันไหลกลับ เราไม่มีหวนกลับ การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสัจธรรมเที่ยงแท้ของชีวิตและธรรมชาติ (Saunders, 1995)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นสองสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเสมอ แต่ก็มีอีกคำกล่าวได้ว่าสองสิ่งนี้เป็นเรื่องเดียวกันเสียทั้งหมด กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือการเปลี่ยนแปลงในระดับบรรทัดฐานและสถานภาพบทบาท ซึ่งมักจะเกิดจากระบบโครงสร้างสังคมที่มีความสลับซับซ้อน แต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มองไปถึงเรื่องของการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ ซึ่งครอบคลุมวัฒนธรรมทั้งหมด ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทั้งสองจึงจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2553) แต่เชื่อว่าสังคมวัฒนธรรมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยไร้ที่มาและสาเหตุ การเปลี่ยนแปลงทุกอย่างในโลกล้วนมีเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิด สังคมวัฒนธรรมก็เช่นกัน การเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรม อาจเกิดมาจาก ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการเมือง หรือปัจจัยด้านศาสนา ฯลฯ แต่โดยรวมแล้วกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมสามารถสรุปออกมาเป็น 3 ลักษณะที่สำคัญ ดังนี้ 1) เมื่อวัฒนธรรมมีการสั่งสมติดต่อกันเป็นเวลานาน อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มีสั่งสมติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ จนกระทั่งปัจจุบัน เป็นเหตุให้วิทยาศาสตร์ในทวีปยุโรปเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเทคโนโลยี ส่งผลให้สังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม 2) ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมอื่น การรับและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะสังคมที่อยู่ใกล้ชิดกัน โอกาสที่จะแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมีมากขึ้น เช่น สังคมไทยอยู่ใกล้ชิดกับสังคมจีน การที่ไทยจะยอมรับวัฒนธรรมจากจีนจึงทำได้ง่ายและรวดเร็ว และ 3) การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่นโดยตรง คือ การที่บุคคลในสังคมได้ติดต่อกับบุคคลในอีกสังคมหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้นได้เรียนรู้สิ่งใหม่ แนวความคิดใหม่ แล้วนำมาสู่สังคมของตน

เช่น คนไทยในต่างประเทศหรือคนต่างประเทศมาประเทศไทย ก็จะมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม อันเป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมขึ้น (เสนห์ จามริก, 2542)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไม่ว่าที่ใดในโลกย่อมเกิดจากเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อโครงสร้างทางสังคมที่ดำรงอยู่ อาจเกิดจากการสังสม ติดต่อกัน หรือสัมพันธ์กันทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการของคนในสังคม แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมตั้งแต่อดีตเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค และมองโครงสร้างทางสังคมโดยรวม เน้นการมองสังคมแบบหยุดนิ่งที่มีการลักษณะการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันทั่วโลก อีกทั้งการพัฒนาที่ผ่านมายังเน้นหนักไปที่การพัฒนาาระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีในการขับเคลื่อนประเทศหรือพยายามให้มีความทัดเทียมกับประเทศที่อ้างตนว่าพัฒนาแล้ว โดยละเลยต่อประเด็นการเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนหรือมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการที่สำคัญ (Agency) ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม จนทำให้ผลกระทบที่มาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลมากมาย ดังมีคำกล่าวที่ว่ารากฐานของบ้านคืออิฐ ฉะนั้นรากฐานของสังคมก็คือมนุษย์

เหตุนี้การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมจึงควรเริ่มต้นจากการสร้างและพัฒนามนุษย์ให้รอบด้าน ทั้งมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมของสังคมปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งนับวันยิ่งทวีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ อันจะนำไปสู่สภาพสังคมที่มีพื้นฐานมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน และอยู่รอดในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีคุณภาพ จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นเป็นจุดเริ่มต้นของงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ที่พยายามทำความเข้าใจทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม เน้นการศึกษาเอกสารและสรุปเป็น Conceptual paper พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะเชิงวิพากษ์เพื่อกระตุ้นความคิดของคนในสังคม การวิเคราะห์เนื้อหา (Document analysis) จึงเป็นเครื่องมือวิเคราะห์หลักสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้

แนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม จำเป็นต้องศึกษาถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งพัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ ตามช่วงลำดับเวลา เพื่อให้เราเห็นทิศทางหรือแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในอนาคตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังมีนักคิดหลากหลายท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการผ่านเปลี่ยนช่วงทางสังคมไว้อย่างน่าสนใจ อาทิ Mumford (1946) ที่กำหนดการวิวัฒนาการของสังคมไว้ 4 ยุค ให้ความสำคัญกับประเด็นการพัฒนาเทคโนโลยี เริ่มตั้งแต่ยุคสมัยเริ่มแรก ที่เป็นการใช้พลังงานของสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ยุคเทคนิคเก่า เป็นการเริ่มใช้ถ่านหินและเหล็ก ยุคเทคนิคใหม่ คือยุคของการใช้เครื่องจักรในการปรับปรุงพัฒนาระบบเศรษฐกิจใหม่ และยุคเทคนิคชีวภาพ เป็นระยะของการใช้ระบบเศรษฐกิจ นำวิทยาศาสตร์ทางชีวภาพเข้ามา

ประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของคน หรือนักคิดอย่าง Rostows (1990) ที่มองการเปลี่ยนแปลงของสังคมในรูปแบบความเจริญทางเศรษฐกิจ กล่าวคือยังมีเงินทุนมากประเทศยิ่งเจริญเติบโต แบ่งเป็น 5 ช่วง โดยช่วงแรกเป็นระยะสังคมดั้งเดิม ที่มีการสะสมทุนน้อย ไม่มีการเก็บออม ช่วงที่สองเป็นระบบเตรียมการก่อนพัฒนา ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ ช่วงที่สามคือช่วงเริ่มพัฒนา อัตราส่วนการออมและการลงทุนต่อรายได้ประชาชนอยู่ที่ร้อยละ 5-10 หรือมากกว่า ช่วงที่สี่เข้าสู่ระยะการพัฒนา มีการลงทุนภายในประเทศร้อยละ 10-20 ของรายได้ประชาชาติ สุดท้ายคือระยะการบริโภค เป็นระยะที่เศรษฐกิจก้าวไปสู่การผลิตและการบริโภคสินค้าและบริการอย่างเต็มที่ ยิ่งไปกว่านั้น Case (2017) ที่ให้ทัศนะโลกในปัจจุบัน นับตั้งแต่ ปี 2016 เป็นต้นไปว่าสังคมจะขับเคลื่อนด้วยระบบสารสนเทศ ขับเคลื่อนผ่านข้อมูลข่าวสารขนาดใหญ่และขยายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ข้อมูลข่าวสารจะเกิดขึ้นทุกๆ จุดที่เป็นวัตถุ และสามารถเชื่อมโยงได้มากมาย ซึ่งต่อไปนี้หุ่นยนต์ Robots คือ Things แต่จะมีข้อมูลหรือ Software ที่มีความสามารถทำอะไรได้หลากหลาย รวมทั้งคิดเป็นและมีอารมณ์ มีความฉลาดคล้ายๆ มนุษย์ ซึ่งบางทีคลื่นลูกที่ 3 ของระบบสารสนเทศ อาจถูกเรียกว่า fourth Industrial Revolution หรือปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 เช่นเดียวกับ Toffler (2006) ที่ให้ทัศนะเพิ่มเติมว่าโลกกำลังสิ้นสุดยุคอุตสาหกรรมและเข้าสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร และสังคมแห่งความรู้ที่มีปัญญาประดิษฐ์เป็นตัวขับเคลื่อน โดยได้ลำดับพัฒนาการสังคมมนุษย์ออกเป็น 5 ชั้น แต่ละชั้นก็จะมีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากสังคมยุคเดิม เช่นเดียวกับวัฏจักรการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ แม้ว่าแนวคิดของทอพลเลอร์จะดูล้ำสมัย แต่หนังสือหลายเล่ม ไม่ว่าจะ Future Shock, Third Wave, Power Shift หรือ Revolutionary Wealth ยังสามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ทั้งครอบคลุมมิติทางด้านเวลา ตั้งแต่ ค.ศ. 1950 ถึง 2035 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของคลื่นลูกที่ 3 และ คลื่นลูกที่ 4 หรือที่สังคมปัจจุบันเรียกว่า ยุคดิจิทัล อันขับเคลื่อนผ่านระบบคอมพิวเตอร์ และการสร้างนวัตกรรมใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ที่คาดคะเนว่าจะเข้ามาทำงานแทนที่มนุษย์ในอนาคต ฉะนั้นคุณูปการของแนวคิดทอพลเลอร์ ไม่เพียงแต่พยากรณ์ให้เราเห็นภาพในอนาคตชัดเจนขึ้น ยังช่วยให้เราเตรียมพร้อมตั้งรับ และปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที ด้วยเหตุนี้งานวิจัยชิ้นนี้จึงหยิบยกแนวคิดของ Toffler (2006) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมได้อย่างครบถ้วน และสามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมปัจจุบันได้อย่างชัดเจน โดยใช้คำว่า คลื่น แทนความเปลี่ยนแปลงระลอกใหญ่และจะจางหายไปโดยมีระลอกใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่

คลื่นลูกที่ 1 การปฏิวัติทางการเกษตรกรรม มนุษย์เริ่มรู้จักการเพาะปลูก การทำเกษตรกรรม ทำให้สังคมมนุษย์เจริญขึ้น ที่ดินถือได้ว่าเป็นฐานของการผลิต การดำรงชีวิต วัฒนธรรม และครอบครัว เศรษฐกิจมีลักษณะกระจาย แต่ละชุมชนต่างก็ผลิตตามความจำเป็นของตน หรือเพื่อ

ยังชีพ การปฏิวัติเกษตรกรรมก่อให้เกิดอารยธรรมที่สำคัญ เช่น ในประเทศจีนบริเวณลุ่มแม่น้ำฮวงโห และแยงซีเกียง แม่น้ำสินธุในอินเดีย แม่น้ำไทกริสยูเฟรติสในอิรัก และที่อื่นๆ ในยุโรป แม้ว่าประเทศเหล่านี้มีความก้าวหน้า แต่ก็มีข้อจำกัดที่จะผลักดันให้เกิดประดิษฐ์กรรมที่ซับซ้อน เพราะยังขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อใช้ในการผลิตสินค้าและบริการที่มีความซับซ้อนมากขึ้น อาชีพที่สำคัญในสังคมยุคนี้คืออาชีพเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และเจ้าของที่ดิน ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นขุนนาง

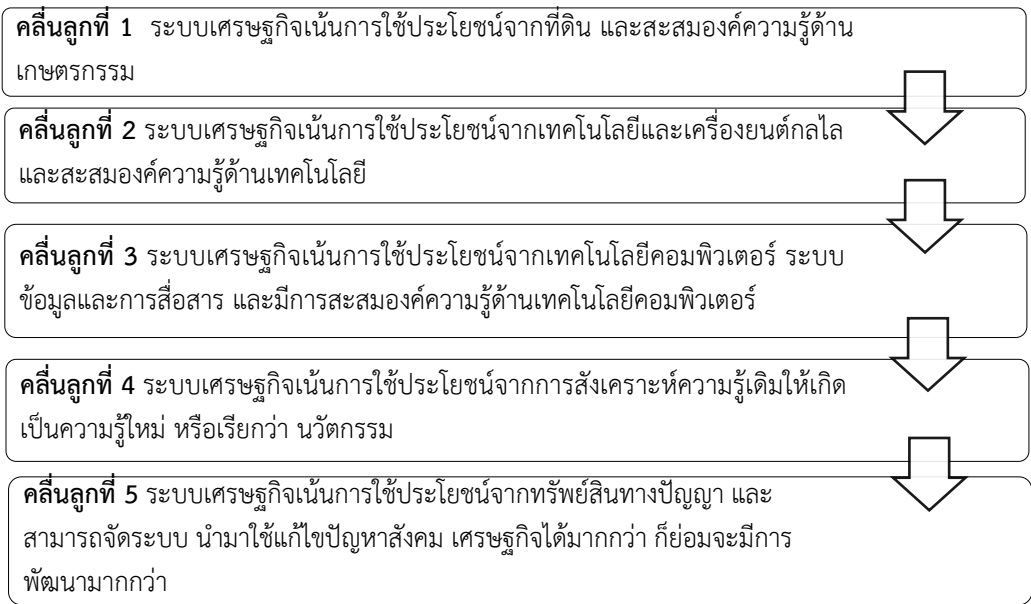
คลื่นลูกที่ 2 การปฏิวัติอุตสาหกรรม รวบรวมปลายศตวรรษที่ 17 (ค.ศ. 1650-1750) เกิดขึ้น ในขณะที่คลื่นลูกที่หนึ่งยังไม่หมดไป คลื่นลูกที่สองเกิดจากสังคมอุตสาหกรรมแผ่กระจายไปทั่วโลก เกิดอุตสาหกรรมทอผ้า และระบบเครื่องจักรไอน้ำ ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ระบบเศรษฐกิจและการค้าโลก ระบบเงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาท เพราะเป็นตัวกลางสำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป็นช่วงทศวรรษที่มีการผลิตและว่าจ้างแรงงานในโรงงานเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกษตรกรส่วนหนึ่งทิ้งที่ดินที่ทำกินเข้าไปสู่แรงงานภาคอุตสาหกรรม จำนวนเกษตรกรเริ่มลดลง แต่ไม่มีผลต่อจำนวนการผลิตโดยรวม กล่าวคือใช้เครื่องจักรในการขับเคลื่อนมากกว่าแรงงานมนุษย์ สังคมอุตสาหกรรมให้การสนับสนุนการวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่สามารถแข่งขันกับโรงงานอื่นได้ ในยุคนี้นักวิทยาศาสตร์สร้างระบบสังคม และความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ เนื่องจากการติดต่อสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น

คลื่นลูกที่ 3 การกำเนิดขึ้นของคอมพิวเตอร์เป็นก้าวที่สำคัญก้าวแรกที่น่าไปสู่ยุคสารสนเทศ ยังไม่มีใครคิดว่าคอมพิวเตอร์จะทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในครั้งแรกก็เพียงคิดว่าคอมพิวเตอร์มาช่วยในการปฏิบัติงาน ช่วยลดต้นทุนในการผลิตในงานอุตสาหกรรม แต่การพัฒนาคอมพิวเตอร์เป็นไปอย่างกว้างขวางและเพิ่มประสิทธิภาพขึ้นเรื่อยๆ ราคาเริ่มถูกลงจนทำให้บริษัทเล็กๆ ก็สามารถใช้คอมพิวเตอร์ในการทำงานได้ จึงมีการขยายตัวของการนำคอมพิวเตอร์ไปใช้ในหน่วยงานต่างๆ อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสาร ยังเป็นปัจจัยสนับสนุนการใช้คอมพิวเตอร์ให้สามารถติดต่อสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ สังคมจึงก้าวเข้าสู่สังคมสารสนเทศ มีนักวิชาการตั้งชื่อสังคมยุคนี้ไว้อย่างหลากหลายว่าเป็นยุคแห่งอิเล็กทรอนิกส์ ยุคอวกาศ ยุคหลังอุตสาหกรรม (Post-industrial society) และยุคสารสนเทศ (Information society) สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning society) เหล่านี้ใช้เวลาในการเคลื่อนเข้ามาแทนที่คลื่นลูกเก่าเพียงระยะเวลาไม่ถึง 2-3 ทศวรรษ คนส่วนใหญ่ในยุคหลังอุตสาหกรรมจะประกอบอาชีพด้านบริการและการใช้ความรู้ (Knowledge worker) มากกว่าคนในยุคอุตสาหกรรมที่เน้นการใช้แรงงานเป็นหลัก

คลื่นลูกที่ 4 ยุคนวัตกรรม ปัจจุบันโลกทั้งโลกกำลังอยู่ในยุคของทุนนิยม เมื่อสังคมคอมมิวนิสต์และสังคมนิยมล่มสลาย ทำให้ระบบทุนนิยมโลกกำลังเป็นกลไกผลักดันในการดำเนินธุรกิจการแข่งขันอย่างรุนแรง โดยการเปิดเสรีทางการค้าเพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันให้กับ

ตนเอง นอกจากนี้ระเบียบโลกยังกำหนดเงื่อนไขในการดูแลทรัพย์สินทางปัญญาโดยมีระเบียบโลกในเรื่องสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ เครื่องหมายการค้า ฯลฯ นอกจากนี้โลกกำลังเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว สินค้าและบริการจะถูกการลอกเลียน เพื่อเกิดการสร้างสรรค์สินค้าและบริการใหม่ที่เหนือกว่า สินค้าที่สามารถดำรงอยู่ในตลาดระยะยาว จึงต้องเป็นสินค้าที่มีนวัตกรรมสูงลอกเลียนได้ยาก รายได้หลักในระบบเศรษฐกิจจะเปลี่ยนจากการขายสินค้าและบริการมาเป็นรายได้ในการจัดการสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ เช่น ทรัพย์สินทางปัญญา

คลื่นลูกที่ 5 ยุคทรัพย์สินทางปัญญา โลกจะดำเนินไปตามระเบียบ และการพัฒนาของประเทศ พิจารณาได้จากการมีทรัพย์สินทางปัญญา ยุคนี้ถูกขับเคลื่อนด้วยแรงงานความรู้ องค์กรจะต้องมีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบเพื่อสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ มนุษย์ต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้กลายเป็นพลวัตในองค์กรที่มีการแสวงหา การสร้าง การจัดเก็บและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนั้นสถาบันต้องจัดเตรียมปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การปรับโครงสร้างให้มีชั้นการบังคับบัญชาลดลง มีการมอบอำนาจ (Empowerment) ในการตัดสินใจ พัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศให้สามารถเข้าถึงความรู้ได้ในทุกเวลาและทุกสถานที่ ท้นต่อการแข่งขันที่รวดเร็ว เน้นความรู้ที่เกี่ยวกับทุนลูกค้า (Customer capital) ทุนมนุษย์ (Human capital) และทุนโครงสร้าง (Structure capital) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนาสินค้าและบริการ ดังนั้นยุคนี้จึงมีคนกล่าวไว้ว่า Information & Knowledge is Power

ภาพที่ 1 วัฏจักรการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม. ปรับปรุงจาก *Revolutionary Wealth*, โดย Toffler, 2006, New York: Knopf.

จากการกำหนดกรอบการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมของ Alvin Toffler จักเห็นว่าสังคมปัจจุบันอยู่ในคลื่นลูกที่ 3 ซึ่งเป็นยุคหลังอุตสาหกรรม เน้นการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ระบบข้อมูลและการสื่อสาร เพื่อการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถเข้าถึงความรู้ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยไม่ต้องคำนึงถึงบริบทด้านเวลาและสถานที่ ยิ่งไปกว่านั้นสังคมจำเป็นต้องเตรียมตัวเพื่อก้าวเข้าสู่คลื่นลูกที่ 4 ที่เป็นการใช้องค์ความรู้จากคลื่นลูกที่ 3 ในการสร้างนวัตกรรมใหม่ให้เกิดขึ้น กล่าวคือเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้เดิมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาประเทศ เป็นที่น่าสังเกตว่าโลกปัจจุบันกำลังเคลื่อนผ่านจากคลื่นลูกที่ 3 ไปสู่คลื่นลูกที่ 4 อย่างเต็มตัว ปัญญาประดิษฐ์เป็นจุดตัดสำคัญของการเคลื่อนผ่านอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการนำเทคโนโลยีมาต่อยอดสร้างเป็นนวัตกรรม ปัญญาประดิษฐ์เป็นนวัตกรรมของมนุษย์ในการพยายามสร้างเครื่องมือที่สามารถทำงานแทนที่มนุษย์ หรือช่วยมนุษย์ในการทำงาน การพัฒนาระบบปัญญาประดิษฐ์ในปัจจุบันสามารถแบ่งได้ 2 แนวทางคือ ปัญญาประดิษฐ์แบบกว้างกับปัญญาประดิษฐ์แบบแคบ ซึ่งปัญญาประดิษฐ์ที่เจริญก้าวหน้าอย่างมากในปัจจุบันคือปัญญาประดิษฐ์แบบแคบ เป็นการทำงานเฉพาะแบบใดแบบหนึ่ง เช่น รถยนต์ เครื่องคิดเลข เป็นต้น ด้วยข้อจำกัดด้านปัญญาและการสั่งสมประสบการณ์แบบมนุษย์ที่ทำให้การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์แบบกว้างไปไม่ถึงและถูกแช่แข็ง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราเรียกว่าปัญญาประดิษฐ์ก็ยังคงไม่สามารถเข้ามาแทนที่มนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์ไม่มีจิตสำนึกกับปัญหาในแบบยาก ดังที่ Chalmers (2010) แบ่งปัญหาของการศึกษาจิตสำนึกไว้เป็น 2 ระบบ คือ ปัญหาแบบง่าย เป็นการทำงานของสมองต่างๆ ไป และปัญหาแบบยาก เป็นจิตสำนึกที่เกี่ยวกับการรู้ตัว ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ยากในการสร้างปัญญาประดิษฐ์แบบกว้างมาแทนที่มนุษย์ในอนาคตอันใกล้ ในเมื่อจิตสำนึกแบบมนุษย์เองก็ยังคงเป็นปริศนาที่ไขไม่ได้ อาจกล่าวได้ว่า ปัญญาประดิษฐ์เป็นแค่เครื่องมือ มีโซ่คู่แข่งของมนุษย์

วิวัฒนาการกับการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม

กระบวนการการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมตามแนวทางของ Mumford (1946) และ Rostows (1990) หรือแม้กระทั่งแนวทางของ Toffler (2006) เป็นที่น่าสังเกตว่าวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ล้วนถูกกำหนดผ่านการสร้างเทคโนโลยีและใช้ระบบเศรษฐกิจเป็นตัวสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม จึงเกิดปัญหาในการมองสังคมเพียงด้านเดียว โดยเห็นว่าการพัฒนาสังคมมนุษย์จำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นระบบอื่นในสังคมจะตามมา แนวคิดของ Toffler (2006) มองข้ามการเปลี่ยนแปลงในมิติทางด้านสังคมวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะเข้าใจและเข้าถึงวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม ดังที่ Strauss (1963) ให้มุมมองไว้อย่างน่าสนใจว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ควรมองแต่มิติทางเศรษฐกิจ แต่ควรให้ความสำคัญกับมิติทางด้านวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย เพราะมิติ

ทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการตีความสัญลักษณ์จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หากปราศจากประเด็นเหล่านี้อาจทำให้เราไม่สามารถอธิบายถึงระเบียบวิธีการคิด และอุดมการณ์ของมนุษย์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย ดังนั้นการที่จะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ จึงต้องเข้าใจระเบียบวิธีการคิดของมนุษย์ที่มีลำดับพัฒนาการมาตามช่วงเวลา แต่ปัญหาสำคัญของระเบียบวิธีคิดของมนุษย์ในอดีต คือ การมองกรอบสังคมแบบหยุดนิ่ง (Static) โดยได้รับอิทธิพลจากพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยทฤษฎีวิวัฒนาการของ Darwin (1859) เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้นักคิดทางสังคมในช่วงนั้นนำแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการอธิบายสังคม นักคิดในช่วงนี้ได้แก่ Tylor (1871), Morgan (1877), Maine (1861), Frazer (1890) เป็นต้น นักคิดกลุ่มนี้มองสังคมวัฒนธรรมเป็นเส้นตรงจากต่ำไปหาสูง (Unilineal evolution) กล่าวคือทุกสังคมวัฒนธรรมจะต้องผ่านขั้นตอนและกระบวนการที่เหมือนกัน เพื่อหวังจะค้นพบกฎเกณฑ์สากล (Universal law) ที่สามารถนำไปอธิบายวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมได้ โดยยี่ตวรรษของชนยุโรปเป็นจุดสูงสุดของการพัฒนา สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากแนวคิดนี้เติบโตมาพร้อมกับยุคทองของการล่าอาณานิคมของจักรวรรดิยุโรปและโลกทัศน์ของจักรวรรดินิยมที่เชื่อว่าคนผิวขาวเป็นผู้มีอารยธรรมสูงสุด แนวคิดดังกล่าวได้รับการอธิบายเพิ่มเติมเนื้อหาในงานวิจัยของ Steward (1955) ที่พยายามประยุกต์ใช้แนวคิดวิวัฒนาการมาอธิบายสังคม โดยเพิ่มเติมความเห็นว่าปัจจัยด้านอิทธิพลแวดล้อมมีส่วนในการกำหนดทิศทางการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมด้วย แนวคิดนี้จึงถูกเรียกว่า แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural ecology) เน้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปรับตัวของสังคม กล่าวคือเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง มนุษย์จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมจึงสามารถเกิดขึ้นได้หลายสาย (Multilinear evolution) อันเกิดมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางเทคโนโลยีและโครงสร้างสังคมเป็นหลัก กล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลและมีวิวัฒนาการที่วางอยู่บนฐานของเหตุผล เพียงแต่สังคมวัฒนธรรมต่างๆ มีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทำให้สังคมวัฒนธรรมทั้ง 2 แห่งมีพื้นฐานการปรับตัว การแก้ปัญหาและการวิวัฒนาการที่ต่างกัน ฉะนั้นแนวคิดของกลุ่ม Steward (1955) จึงไม่เหมือนกับแนวคิดของกลุ่ม Darwin (1872) ที่อ้างว่าทุกสังคมวัฒนธรรมต้องปรับเปลี่ยนไปในทิศทางเดียวกันหมด โดยปราศจากเงื่อนไขอื่นใด เพียงแต่เป็นการพยายามประยุกต์ใช้และปรับปรุงทฤษฎีวิวัฒนาการเดิมให้มีความลุ่มลึกขึ้นเท่านั้น

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เกิดนักคิด 2 กลุ่มที่มองถึงเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion) ต่อจากแนวคิดวิวัฒนาการ กลุ่มแรกมองว่าอารยธรรมสูงสุดมีจุดกำเนิดอยู่ที่จุดเดียวกันทั้งหมด แล้วจึงค่อยๆ กระจายไปยังที่อื่นทั่วโลก ผ่านการติดต่อค้าขาย เช่น Smith (1911) และ Rivers (1901) กลุ่มที่สองมองว่าจุดศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นหลายจุด แต่ละจุดก็จะกระจายวัฒนธรรมตนออกไปรอบๆ เป็นวงกลม (Culture circle) นักคิดกลุ่มนี้ เช่น Graebner

(1924) และ Schmidt (1974) แต่ปัญหาของแนวคิดดังกล่าวคือการมองมนุษย์ในสังคมต่างๆ ที่ไม่ค่อยมีความสร้างสรรค์ ไม่รู้จักคิดค้นสิ่งใหม่ๆ มักจะคอยแต่ลอกเลียนจากผู้อื่นเสมอ แนวคิดนี้จึงถูกโจมตีอย่างมากในเวลาต่อมา และเสื่อมความนิยมลงไปในที่สุด

หลังจากนั้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้เกิดกระแสการต่อต้านแนวความคิดวิวัฒนาการ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นำโดย Boas (1940) ที่ให้ความเห็นว่าไม่ควรตัดสินหรือเปรียบเทียบว่าวัฒนธรรมใดเจริญหรือล้าหลัง ดีกว่าหรือแย่กว่า เพราะแต่ละสังคมวัฒนธรรมล้วนมีคุณค่าในตนเอง ปัญหาหลักของการนักทฤษฎีแนววิวัฒนาการในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นมองการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมที่ปราศจากหลักฐานยืนยันความเป็นจริง เป็นเพียงการริบสุปรวบรัดที่มักวางอยู่บนฐานของบันทึกการเดินทางของนักท่องเที่ยว พ่อค้า หรือหมอสอนศาสนา บางครั้งเป็นการบันทึกโดยไม่มีมูลความจริง ฉะนั้นนักคิดกลุ่มนี้จึงหันมาให้ความสำคัญกับข้อมูลที่พบจริงในพื้นที่สนามการวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล และการบันทึกข้อมูลที่เป็นระบบ แนวคิดของกลุ่มนี้จึงถูกขนานนามว่าเป็นแนวคิดแบบ ประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี (Historical particularism) เช่น Kroeber (1963), Benedict (1989) และ Mead (1975) โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม ไม่ได้เกิดเป็นเส้นตรงและสภาพภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก แต่โบแอสพบว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้หลายปัจจัย ทั้งภายในและภายนอก ฉะนั้นจึงขึ้นอยู่กับความเฉพาะเจาะจงของบริบทพื้นที่นั้น ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันได้มีอีกหนึ่งแนวคิดที่พัฒนาขึ้นพร้อมกับแนวคิดของโบแอส แต่ไม่ให้ความสำคัญในประเด็นทางประวัติศาสตร์ นั่นคือแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ของ Radcliffe-Brown (1940) และแนวคิดหน้าที่นิยมของ Malinowski (1954) ซึ่งแนวคิดโครงสร้างหน้าที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่างๆ ในสังคมเชิงโครงสร้าง มองว่าสังคมประกอบด้วยระบบต่างๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ แต่ละระบบจะมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะ ซึ่งระบบต่างๆ ของสังคมจะต้องทำงานประสานกัน เพื่อรักษาความสมดุลของสังคม หากระบบใดมีปัญหา จะทำให้ระบบอื่นหยุดชะงักตามไปด้วย ต่างจากแนวคิดหน้าที่นิยมที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม โดยเน้นไปที่ความต้องการพื้นฐานทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ แต่ปัญหาของแนวคิดหน้าที่นิยมคือไม่สามารถอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้ นอกจากนี้ การตีความพฤติกรรมที่ตอบสนองหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งของนักทฤษฎีกลุ่มหน้าที่นิยม มักเป็นการตีความไปเองของนักวิจัยมากกว่าเป็นข้อเท็จจริงที่กลุ่มผู้ถูกวิจัยยอมรับ โดยนำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งไปอธิบายให้มี ความสอดคล้องกับทฤษฎีมากกว่าการนำเอาทฤษฎีไปอธิบายพฤติกรรม

ด้วยเหตุนี้ จึงสรุปได้ว่าทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยในสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ทิศทาง ทิศทางแรกเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงต้องเปลี่ยนอย่างถึงรากถึงโคน (Radical

thesis) โดยเชื่อว่ายิ่งสังคมก้าวสู่ภาวะความเป็นสมัยใหม่มากขึ้น สังคมวัฒนธรรมนั้นจะยิ่งลดบทบาทความสำคัญในวัฒนธรรมตนเอง เช่น จุดจบของสังคมวัฒนธรรมอยู่ในสภาพอ่อนปวกเปียกจึงไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการเปลี่ยนแปลงอื่น ทิศทางที่สอง ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคนในแบบที่หนึ่ง โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ร่วมกัน (Co-existence thesis) ได้ สังคมวัฒนธรรมจะมีการแข่งขันระหว่างกัน มีอิทธิพลกระทบต่อกัน และมีบทบาทร่วมกันในสามกระบวนการ คือ การดำรงรักษา การฟื้นฟูให้มีชีวิตชีวา และการสร้างสรรค์ใหม่ จากมุมมองดังกล่าวการคิดแบบแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาด อาจไม่สามารถช่วยให้เราเกิดความเข้าใจต่อความซับซ้อนของสังคมยุคสมัยปัจจุบันได้ (สุริยัน หวันแก้ว, 2547) แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาสังคมมนุษย์จำเป็นต้องมองประเด็นทางวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับประเด็นทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้กระทำที่สำคัญ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องอย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคม อันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับเชิงโครงสร้าง และระดับเชิงอุดมการณ์ อย่างไรก็ตาม ในสังคมปัจจุบันที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของนวัตกรรมที่เรียกว่า ปัญญาประดิษฐ์ ที่อาจจะเข้ามาแทนที่มนุษย์ในอนาคต ดังที่พัชรพร ลิพิตพัฒน์ไพบูลย์ และนันทนิธย์ ทองศรี (2561) ให้ทัศนะว่า ปัญญาประดิษฐ์จะช่วยให้ GDP ของประเทศพัฒนาแล้วขยายตัวเพิ่มขึ้น 1.7 เท่าในปี 2578 และจะช่วยเพิ่มผลประกอบการของตลาดแรงงาน โลกได้ประมาณ 30-40% จะช่วยให้ผลกำไรเพิ่มขึ้นในทุกสาขาการผลิต โดยในหมวดการศึกษา ที่พักอาศัยและการก่อสร้างนั้นจะทำให้แรงงานทักษะต่ำในอาเซียนประมาณ 100 ล้านคนมีความเสี่ยงจะตกงานในอีก 20 ปีข้างหน้า พร้อมทั้งยังกล่าวเพิ่มเติมว่าแรงงานของไทย ร้อยละ 44 ของกำลังแรงงานรวม มีความเสี่ยงสูงที่จะตกงานโดยเฉพาะในสาขาอุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เรียกว่า ปัญญาประดิษฐ์ ได้ลดทอนศีลธรรมจรรยาและคุณค่าความเป็นมนุษย์ลง เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์เป็นระบบที่ถูกควบคุมและสั่งการผ่านการป้อนรหัสข้อมูลโดยคอมพิวเตอร์ จึงไม่มีความรู้สึกนึกคิด แสดงการกระทำตามที่ถูกป้อนข้อมูลเท่านั้น ฉะนั้นมนุษย์ยังถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการแข่งขัน เพราะข้อจำกัดบางประเภทที่ปัญญาประดิษฐ์ไม่สามารถทำได้ โดยเฉพาะงานที่ต้องใช้จินตนาการ อารมณ์สุนทรีย์ และทักษะทางสังคมสูง ดังที่ทรงพันธ์ เจริญประสงค์ (2562) ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่ารับฟังว่า ทรัพยากรมนุษย์ยังจำเป็นต้องการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ด้วยข้อจำกัดที่ปัญญาประดิษฐ์ไม่สามารถทำได้ อาทิ งานที่ต้องใช้การรับรู้และการตอบสนองที่ซับซ้อน งานที่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ งานที่ต้องใช้ทักษะทางสังคม และงานควบคุมเทคโนโลยี เป็นต้น คล้ายกับงานวิจัยจากสถาบัน Oxford ของ Frey และ Osborne (2017) ที่พบว่ายังมีทักษะ 3 ประเภทที่ต้องใช้ศักยภาพของมนุษย์ และไม่สามารถพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาแทนที่ได้ในเวลาอันใกล้ ได้แก่ 1) งานที่ใช้ความละเอียดประสาตสัมผัสและการมองเห็น (Hand) งานที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ (Head) และงานที่ใช้ความฉลาดทางสังคม (Heart) ดังนั้น เส้นทางในโลกอนาคตคงไม่ใช่

ทักษะที่มองว่าใครแทนที่ใคร หรือเหนือกว่าใคร แต่ต้องเรียนรู้การอยู่ร่วมกันและผนึกกำลังระหว่างมนุษย์และปัญญาประดิษฐ์ เพื่อเพิ่มจุดแข็งและลดจุดด้อยซึ่งกันและกัน ตามที่ Davenport และ Kirby (2016) ได้เสนอกลยุทธ์ในการอยู่ร่วมกับปัญญาประดิษฐ์ไว้ ดังนี้ 1) ทำงานภาพรวม เป็นการเติมเต็มจุดอ่อนของปัญญาประดิษฐ์ที่เก่งเฉพาะด้าน 2) เข้าร่วม เป็นการพัฒนาระบบปัญญาประดิษฐ์แปลงองค์ความรู้ให้อยู่ในรูปที่คอมพิวเตอร์นำไปใช้ได้ 3) ขาญฉลาดใช้ อาศัยข้อได้เปรียบของเทคโนโลยีมาช่วยในการทำงานเดิมให้ดีขึ้น 4) ส่งสมความเชี่ยวชาญ เป็นการเก็บประสบการณ์เฉพาะด้านของมนุษย์ที่ไม่คุ้มในการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์มาแทนที่คน และ 5) เน้นงานที่ต้องอาศัยทักษะสังคมและความซื่ออกซื่อใจต่อเพื่อนมนุษย์

จกเห็นได้ว่าทรัพยากรมนุษย์ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมโดยรวม หากสังคมมองการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคม โดยไม่ยึดพัฒนาใดเป็นสำคัญ แต่ต้องดำเนินการควบคู่กันไปพร้อมกันทุกมิติ ทั้งนี้โลกสมัยใหม่ได้เปลี่ยนฐานการผลิตจากทรัพยากรทางธรรมชาติไปเป็นความสามารถของมนุษย์ มนุษย์ในฐานะที่เป็นฐานการผลิตใหม่ เป็นตัวจักรสำคัญให้การขับเคลื่อน จึงต้องใช้เทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อจัดการให้เกิดมูลค่าสูงสุด ฉะนั้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมตามแนวเดิมที่เน้นการพัฒนาแบบแยกส่วน หรือเน้นการพัฒนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจไม่เพียงพอที่จะนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่จะพัฒนาเทคโนโลยีตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น มนุษย์จักต้องเรียนรู้ในการพัฒนาตนเองเสียก่อน เพื่อมิให้นำเทคโนโลยีไปใช้ในทางที่เสื่อมเสีย และผิดศีลธรรมจรรยา จึงเกิดแนวความคิดการพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมิติที่หลากหลาย เช่น มิติทางด้านร่างกาย มิติทางด้านจิตใจ และมิติทางด้านสังคม เหล่านี้คือรูปลักษณ์แห่งการแข่งขันของสังคมโลกในศตวรรษที่ 21

สังคมไทย: พลวัตสังคมวัฒนธรรมกับการพัฒนามนุษย์องค์รวม

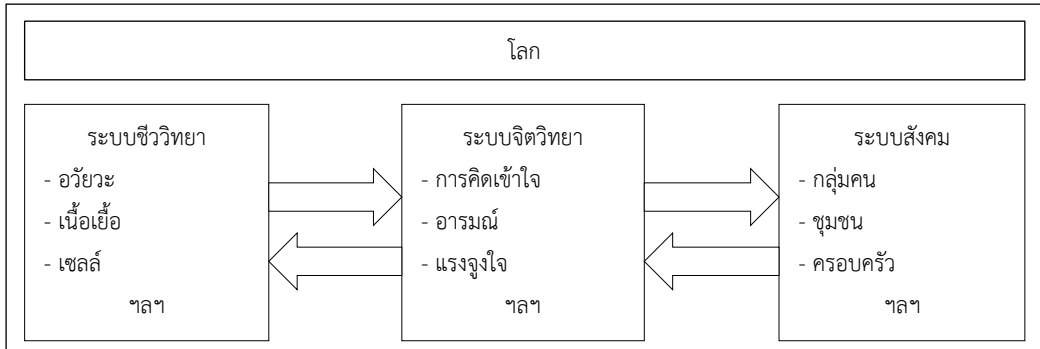
การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยตั้งแต่อดีต ล้วนดำเนินรอยตามรูปแบบประเทศที่เจริญแล้ว เพื่อมุ่งสร้างประเทศให้มีความทันสมัย และมีความสามารถในการแข่งขันกับกลไกตลาดโลกที่มีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาของการครอบงำทางความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่อิงความเจริญก้าวหน้าเพียงสายเดียว ละลายประเด็นเรื่องความหลากหลายที่เป็นสภาวะจริงในสังคมสังคมไทยจึงเป็นอีกสังคมหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลและติดอยู่กับกรอบความคิดเช่นนี้ ดังนั้นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยสามารถกำหนดเป็นช่วงเวลาตามแนวแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504) ถึง ฉบับที่ 12 (2560) โดยฉบับที่ 1 ถึง 7 เน้นหนักไปที่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคม โดยมุ่งประเด็นหลักไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อนำประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองตามแนวคิดความทันสมัย (Modernization) ของโลกตะวันตก

(Westernization) อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 เป็นต้นมาได้มีการเน้นหนัก และเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในฐานะที่เป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญในการพัฒนาประเทศในทุกด้าน แต่ยังไม่จริงจังมากนักในประเด็นนี้ เนื่องจากสังคมไทยเคยชินกับการพัฒนาที่ถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยมโลก ที่เน้นการแข่งขัน และช่วงชิงผลประโยชน์ทางธุรกิจเป็นหลัก จนกระทั่งได้วิวัฒนาการมาถึงยุคปัจจุบันที่ยังคงเน้นการขับเคลื่อนประเทศผ่านระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเป็นหลัก ทำให้เกิดปัญหาที่มาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล เน้นการวัดค่าความเจริญผ่านตัวเงิน โดยละเลยต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาประเทศ ผลกระทบที่ตามมาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล คือ ประเด็นปัญหาสังคมผู้สูงอายุ เป็นหนึ่งในประเด็นปัญหาที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาสายเดียวในอดีต ที่เน้นการพัฒนาแต่ระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเพื่อให้ทัดเทียมกับต่างชาติ และสร้างผลกำไรที่วัดได้เชิงรูปธรรม โดยหลงลืมประเด็นการพัฒนาคนแบบองค์รวม ดังที่งานวิจัยของ ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์ (2553) ให้ความเห็นว่า ประเทศไทยได้กลายมาเป็นประเทศที่มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นอันดับ 3 ของโลกและมีประชากรสูงวัยคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ เป็นอันดับ 2 (รองจากสิงคโปร์) ในอาเซียน และอีก 15 ปีข้างหน้า ไทยจะแซงสิงคโปร์กลายเป็นประเทศที่มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุมากที่สุดในอาเซียน ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การนำเอาวิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่มาใช้ และการดำเนินงานทางด้านสาธารณสุข ไม่ว่าจะเป็นการขยายบริการทางการแพทย์ เช่น การเพิ่มจำนวนศูนย์บริการสาธารณสุข และโรงพยาบาล ไปยังพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ หรือการมีโครงการสาธารณสุขขั้นมูลฐาน และการดำเนินการควบคุมโรคติดต่อที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอดีต ส่งผลให้รายได้ส่วนบุคคลเพิ่มขึ้น ทำให้ความสามารถในการใช้จ่ายในการป้องกันสุขภาพมีมากขึ้น นอกจากนี้ การพัฒนาทางสังคม โดยเฉพาะในด้านการศึกษาและการส่งเสริมสถานภาพสตรี เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอัตราประชากรทั้งภาวะการตายและการเจริญพันธุ์ ดังที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2562) มีการคาดคะเนไว้ว่า ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) ในปี 2564 เมื่อประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด และในปี 2574 ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super aged society) เมื่อประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด ปัญหาสังคมผู้สูงอายุเป็นปัญหาที่ถูกพูดถึงเป็นอย่างมาก ทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจที่ภาครัฐต้องทุ่มงบประมาณทางด้านสาธารณสุขเพื่อช่วยเหลือ มิติด้านสภาพจิตใจที่อาจเกิดภาวะซึมเศร้า เนื่องจากการเกษียณและความรู้สึกเป็นภาระต่อสังคม มิติด้านสุขภาพร่างกายที่เกิดจากอาการเสื่อมโทรมและต้องใช้จ่ายสูงในการรักษา ดังนั้น การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุควรจะมีร่วมกันทั้งภาครัฐและเอกชนตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชนและประเทศ โดยเฉพาะการร่วมกันกระตุ้นเพื่อให้

ตระหนักถึงความสำคัญของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เพื่อไม่ให้รู้สึกว่าคุณค่าและเป็นภาระกับสังคม ดังจะได้กล่าวต่อไปในประเด็นการพัฒนาคนแบบองค์รวม ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน จึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้คนในสังคมเตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง และตั้งรับได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ หรือการพัฒนาคนให้มีทักษะพร้อมรับกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ฉะนั้นการออกแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 12 ของรัฐ อาจกล่าวได้ว่าเป็นนิมิตหมายอันดีของสังคมไทย ที่เกิดมาจากบทเรียนปัญหาการพัฒนาในอดีต แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวให้ความสำคัญกับการพัฒนาในมิติหนึ่งที่ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อมิติอื่นๆ เน้น คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อสร้างคนดีและคนเก่งที่มีศักยภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม และความคิดสร้างสรรค์ อันจะนำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ รวมถึงต้องมีจิตอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องและเหมาะสม สอดรับกับการปฏิรูปประเทศที่มุ่งสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ดังนั้น กรอบการมองสังคมในมิติเดียว เฉกเช่นในอดีตที่เน้นความเจริญก้าวหน้าแบบเส้นตรงหรือแม้แต่มองทั้งนักคิดหลายท่านที่พยายามต่อต้านการพัฒนาเชิงเดียวในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ก็ยังไม่หลุดพ้นจากกรอบการพัฒนาที่ถูกครอบงำโดยระบบทุนสมัยเป็นหลัก จริงอยู่ที่นักคิดในกลุ่มคริสต์ศตวรรษ 19 และ 20 เหล่านี้จะเน้นให้ความสำคัญกับมนุษย์ในการตีความหมายชีวิตตนเอง แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเป็นหลัก เพียงแต่ให้มนุษย์เป็นผู้ถูกกระทำ เพื่อตอบสนองหรือเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมองข้ามมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการ อันจะเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของคนในสังคมแบบองค์รวม ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นระบบตั้งแต่ระบบชีววิทยา ไปจนถึงระบบสังคม ฉะนั้นการพัฒนาที่ผ่านมาพิสูจน์แล้วว่าส่งผลกระทบต่ออย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาศักยภาพของประเทศไทยในอนาคตอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะปัญหาด้านสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม หรือแม้กระทั่งปัญหาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังที่ยศ สันตสมบัติ (2559) มองว่าการเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งที่ส่งผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาไปสู่ความเจริญแบบโลกตะวันตก (Westernization) คือ ทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนเป็นเพียงปัจจัยการผลิต มนุษย์กลายเป็นเพียงแรงงาน ธรรมชาติเป็นเพียงที่ดิน และวัดคุณค่า/ชุมชน/สถาบันเป็นเพียงตลาด ความสำเร็จทางเศรษฐกิจวัดด้วยผลกำไรเท่านั้น ฉะนั้นการพัฒนาควรจะต้องเริ่มและเกิดขึ้นจากตัวมนุษย์เป็นอันดับแรก บนฐานความคิดที่เชื่อว่ามนุษย์คือผู้กระทำการ (Agency) ที่สำคัญในสังคม แต่การพัฒนาแบบสายเดียวบนโลกยุคปัจจุบันคงไม่เพียงพอ แต่ควรเป็นการพัฒนาคนแบบองค์รวม (Holistic approach)

การพัฒนาคนแบบองค์รวม (Holistic approach) คือแนวทางในการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อช่วยให้เราสามารถมองและวิเคราะห์ผลกระทบของพฤติกรรมมนุษย์ได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม ในประเด็นนี้ มีงานวิจัยของมหาวิทยาลัย City University of Hong Kong (2010) นำเสนอตัวแบบการพัฒนาคนอย่างรอบด้านใน 7 มิติ โดยเริ่มแรกมีเป้าประสงค์เพื่อสร้างความตระหนักและวางแผนให้เกิดการเรียนรู้ที่สมดุลของตัวบุคคล กล่าวได้ว่าเป็นการบูรณาการที่จะสร้างคนให้มีพัฒนาการอย่างสมบูรณ์รอบด้าน อันประกอบไปด้วย 1) การพัฒนาด้านจิตวิญญาณ (Spiritual development) เป็นความสามารถในการค้นหาตนเองเพื่อเชื่อมโยงและแสดงออกถึงสิ่งที่เป็นคุณค่าของชีวิตตามความเชื่อ ค่านิยม หลักการ คุณธรรม และจริยธรรม 2) การพัฒนาด้านปัญญา (Intellectual development) เป็นความสามารถในการคิด ตั้งคำถาม และประเมิน เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ทำให้คนมีความสามารถที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา และหลุดพ้นจากความยากลำบาก 3) การพัฒนาด้านร่างกาย (Physical development) การมีร่างกายที่สมบูรณ์ ที่เกิดจากการกินอาหารที่เหมาะสมปราศจากสารเคมี การออกกำลังกาย ควบคุมสมดุลในการทำงานและพักผ่อนได้อย่างเหมาะสม 4) การพัฒนาด้านสังคม (Social development) คือการแสดงออกซึ่งบทบาททางสังคมอย่างเหมาะสม รวมถึงความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การสร้างเครือข่าย เคารพในความเห็นหรือความเชื่อที่แตกต่าง 5) ด้านพัฒนาสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic development) เป็นความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรมเชิงศิลปะ เข้าใจในความงาม ชีวิต และธรรมชาติ อันจะช่วยให้มนุษย์เกิดความสงบชั่วคราว กระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และเติมเต็มชีวิตด้วยความสนใจที่หลากหลาย 6) การพัฒนาด้านอาชีพ (Career development) คือความสามารถในการเลือกอาชีพ รู้จักปรับตัวให้สอดคล้องกับความท้าทายของอาชีพในแต่ละช่วง การเลือกอาชีพอย่างถูกต้องและเหมาะสม จะสร้างความพึงพอใจ และรักษาความสมดุลของชีวิตในส่วนอื่นๆ 7) การพัฒนาด้านอารมณ์ (Emotional development) เป็นความสามารถในการควบคุมอารมณ์ตนเองกับสถานการณ์แวดล้อม แสดงออกและตอบสนองซึ่งอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม จากแนวคิดข้างต้นสามารถนำมาจัดกลุ่มเพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคนยุคใหม่ได้ 3 มิติหลัก คือ มิติด้านร่างกาย มิติด้านอารมณ์ และมิติด้านสังคม สอดคล้องกับ Sarafino (1994) ที่ได้ให้ทัศนะในการพัฒนาแบบองค์รวมอย่างง่ายที่สุดไว้ว่า การพัฒนาคนยุคใหม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด 3 ระบบคือ ระบบชีววิทยา (ร่างกาย) ระบบจิตวิทยา (อารมณ์) และระบบสังคม โดยแต่ละระบบจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ท้ายที่สุดทั้ง 3 ระบบ ต้องทำงานประสานสอดคล้องซึ่งกันและกันจึงจะเรียกว่า การพัฒนาคนแบบองค์รวม

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ของการพัฒนามนุษย์องค์รวมทั้ง 3 ระบบ. ปรับปรุงจาก *Health Psychology: Biopsychosocial Interaction*, โดย Sarafino, 1994, New York: John Wiley & Sons.

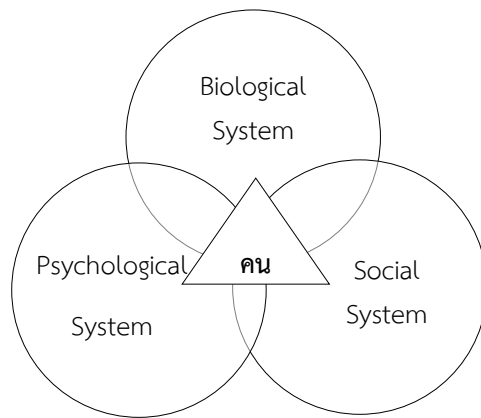
การพัฒนามนุษย์ในมิติแรก คือ มิติทางด้านชีววิทยา เป็นมิติที่เกี่ยวข้องถึงความสมบูรณ์ภายในร่างกาย ตั้งแต่ระดับเซลล์ไปจนถึงระดับอวัยวะ โครงสร้างกรรมพันธุ์ที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากผู้อื่น เช่น ผม สีตา รูปร่าง หากกระบวนการถ่ายทอดลักษณะพันธุกรรมเหล่านี้เกิดการทำงานบางอย่างที่ผิดพลาด หรือสูญเสียหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง เช่น การที่บุคคลมีโครงสร้างลิ้นหัวใจผิดปกติ ความบกพร่องของระบบภูมิคุ้มกัน เป็นต้น ก็อาจส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาโครงสร้างของมนุษย์ ดังนั้นมิตินี้จึงกล่าวถึงเรื่องความพร้อมทางด้านร่างกายที่สมบูรณ์ การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ การออกกำลังกาย การปรับสมดุลในการทำงานและการพักผ่อน เพื่อเตรียมความพร้อมที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาด้านอื่นของมนุษย์ต่อไป เช่น ผู้สูงอายุควรเลือกทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอและไม่หักโหม เพื่อให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ห่างไกลจากโรคร้ายไข้เจ็บ และพร้อมรับกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตมิติอื่นตามมา ดังงานวิจัยของจุกุซาร์ตัน แสงทอง (2560) ที่ให้ทัศนะว่า การย่างก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพและสง่างามไม่ใช่แค่การเตรียมความพร้อมในเรื่องเงินทองที่ใช้ในการเลี้ยงดูตนเอง แต่ทว่ามีมิติทางด้านชีววิทยาหรือด้านร่างกายก็เป็นสิ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ทั้งนี้ควรจัดตั้งสถานเอนามัยหรือศูนย์บริการสาธารณสุขที่มีความครอบคลุมทุกเขตอำเภอ และประชาชนสามารถเข้าถึงสิทธิในการใช้บริการอย่างแท้จริง

การพัฒนาในมิติที่สอง คือ มิติทางด้านจิตวิทยา การพัฒนาในด้านนี้ถือเป็นมิติที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์ภายใต้ระบบโลกแห่งยุคศตวรรษที่ 21 เนื่องจากเป็นการปรับสมดุลทางอารมณ์ของบุคคล กับสภาพแวดล้อม การตระหนักรู้ยอมรับ และแสดงออกถึงอารมณ์ของตนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้นจะต้องตระหนักรู้แล้ว การตอบสนองต่ออารมณ์ของผู้อื่นอย่างถูกต้อง ก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้เป็นทักษะที่สำคัญในการ

ทำงานร่วมกับผู้อื่น ในสังคมปัจจุบันที่ความรู้หรือข้อมูลข่าวสารสามารถหาได้อย่างง่ายในระบบเครือข่ายออนไลน์ อีกทั้งความเป็นปัจเจกนิยมที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้น การพัฒนาทักษะทางอารมณ์และการเข้าสังคม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ยกตัวอย่างผู้สูงอายุในสังคมไทย ควรคิดดีและมองโลกในแง่บวกมากขึ้น ไม่ตีตราคุณค่าของตนเองว่าไร้ซึ่งความสามารถและเป็นภาระของสังคม เหตุนี้การสร้างเชื่อมั่นในตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังที่ณรงศ์วิทย์ แสนทอง (2546) ให้ทัศนะเพิ่มเติมในการพัฒนามนุษย์ในสังคมหลังนวมัยไว้ว่า การพัฒนาคนแบบอดีตคงไม่เพียงพอต่อโลกยุคปัจจุบัน การพัฒนาแบบ Inside out Approach จึงเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่มีมุ่งเน้นการพัฒนาคนจากภายใน (ความเชื่อ ทัศนคติ แรงจูงใจ อุปนิสัย) สู่อการพัฒนาภายนอก (ความรู้ ทักษะ พฤติกรรม) เพราะเราสามารถพัฒนาสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของคนได้แล้ว การพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ พฤติกรรมของคนก็สามารถทำได้ง่ายขึ้นอย่างแน่นอน ทั้งนี้ ควรส่งเสริมโครงการสร้างเสริมสุขภาพจิตให้มีความสำคัญกับการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการปรับตัวและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ดังที่ณรงศ์ จันใด (2561) ให้ข้อเสนอไว้ว่าควรจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการยอมรับและเห็นคุณค่าในตัวเอง เพราะเมื่อคนเรามีสุขภาพจิตที่ดี จะเชื่อมโยงไปถึงการมีสุขภาพกายที่ดี และพร้อมรับกับสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนในปัจจุบัน ดังนั้น การพัฒนาในระบบจิตวิทยาคือยุทธศาสตร์ในการพัฒนามนุษย์แบบยั่งยืน

การพัฒนาในมิติที่สาม คือมิติทางด้านสังคม มนุษย์ทุกสังคมคงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปฏิสัมพันธ์ขั้นปฐมภูมิหรือขั้นทุติยภูมิ สังคมโลกหลังนวมัยการติดต่อสื่อสารทำได้รวดเร็ว ข้อมูลข่าวสารกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมมากมาย สังคมในแต่ละระดับก็จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์แตกต่างกัน สังคมในระดับวงกว้างจะส่งผลในแง่ของค่านิยม วัฒนธรรม โดยการนำเสนอข้อมูลผ่านสื่อมวลชน ซึ่งจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมได้ทั้งทางบวกและทางลบ สังคมระดับชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่บุคคลมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน เช่น การใช้ภาษาหรือการแต่งกายเลียนแบบตามกลุ่มเพื่อน แต่ระดับสังคมที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและต่อเนื่องที่สุด คือ ครอบครัว สถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อการพัฒนาของมนุษย์ บุคคลจะแสดงพฤติกรรมโดยได้รับการเรียนรู้ ทัศนคติ และค่านิยมจากคนในครอบครัวเป็นสำคัญ เช่น เด็กที่เติบโตมาในครอบครัวที่นิยมใช้ความรุนแรงก็มักจะแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ก้าวร้าวรุนแรงด้วย ดังนั้น การแสดงออกซึ่งบทบาททางสังคมที่ถูกต้องและเหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยขัดเกลาพฤติกรรม ทั้งนี้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับสังคมผู้สูงอายุมากขึ้น เนื่องจากเป็นปัญหาที่เกิดมาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลตั้งแต่แรกเริ่ม การหันกลับมามองวัยผู้สูงอายุ โดยไม่เน้นเฉพาะวัยเด็กและวัยแรงงานที่สามารถทำเงินให้กับประเทศได้เฉกเช่นในอดีตมีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น สังคมควรเปิดโอกาสและสร้างพื้นที่ให้แก่คนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อการแสดงพลังความสามารถ และศักยภาพของตนให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม รวมไปถึงส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกระดับ ตั้งแต่การมีส่วน

ร่วมในการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในความสำเร็จของชุมชนและสังคมให้มากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น การรู้จักมีสัมพันธภาพอันดีกับผู้อื่นจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และให้ความเคารพต่อความคิด ความเชื่อ และทัศนคติที่มีความหลากหลาย เช่น การก่อตั้งชมรม ผู้สูงอายุภายใต้การดูแลของโรงพยาบาลของรัฐ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน การสร้างศูนย์อเนกประสงค์เพื่อการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุในชุมชนและการทำจิตอาสาในชุมชน เป็นต้น ดังที่รณรงค์ จันใด (2561) เห็นว่า การสร้างเครือข่ายสังคมเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความตระหนักในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเป็นการสร้างคุณค่าให้กับตนเอง อันจะส่งผลเชื่อมโยงไปถึงมิติทางด้านร่างกายและจิตใจ ฉะนั้นการทำงานทั้ง 3 ส่วนจึงต้องสอดรับประสานกันไปด้วยกันกับการพัฒนาสังคมเพื่อความยั่งยืนของสังคมและมนุษย์แบบองค์รวม

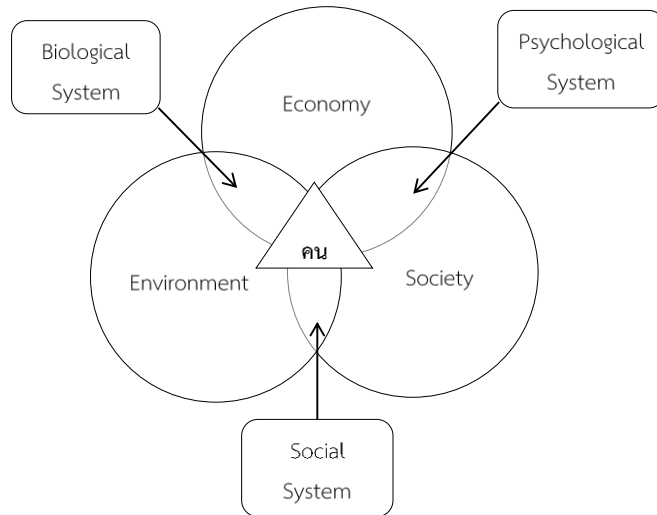
ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของระบบทั้ง 3 ส่วนกับการพัฒนามนุษย์. ปรับปรุงจาก *Health Psychology: Biopsychosocial Interaction*, โดย Sarafino, 1994, New York: John Wiley & Sons.

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การพัฒนามนุษย์ในมิติเดียวคงไม่สามารถตอบโจทย์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมโลกยุคปัจจุบันได้อย่างเพียงพอ การพัฒนาจะต้องกระทำไปควบคู่กันทั้ง 3 ระบบ จะขาดระบบใดระบบหนึ่งมิได้ เพราะทุกระบบมีความสำคัญและทำงานสอดคล้องกันเพื่อสร้างมนุษย์ที่มีความพร้อมในการรองรับโลกในยุคศตวรรษที่ 21 ดังที่ประเวศ วสี (2557) ได้ให้มุมมองเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมไว้ว่าธรรมชาติของมนุษย์ถูกสร้างมาเพื่อให้อยู่กับธรรมชาติ แต่ถ้ามนุษย์อยู่กับมนุษย์และอยู่กันอย่างแออัด ตั้งอยู่บนฐานความไม่ไว้วางใจ มีความขัดแย้งสูง มีความบีบคั้นจากการทำงาน บีบคั้นทางเศรษฐกิจ และเผชิญกับปัญหาจากสถานการณ์ใหม่ที่ไมคุ้นเคย ปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยทางสังคมที่ทำให้มนุษย์มีความเครียดมากขึ้น เมื่อมีความเครียดมากขึ้น สุขภาวะทางด้านร่างกายและจิตใจก็อ่อนแอตามไปในที่สุด เกิดเป็นปัญหาในปัจจุบัน เช่น โรควิตกกังวล และภาวะฆ่าตัวตายที่เพิ่มสูงขึ้นในสังคม ฉะนั้นสาเหตุของโรคหรือสาเหตุของสุขภาพเสียมิใช่จะเกิดมาจากมิติ

ทางด้านชีววิทยา (กาย) หรือมิติทางด้านจิตวิทยา (จิตใจ) เพียงอย่างเดียว แต่เกิดมาจากประเด็นทางด้านสังคมด้วยเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของจิระประภา อัครบวร (2553) ที่เห็นว่าประเทศไทยกำลังถูกตั้งคำถามถึงการพัฒนาคน อย่างครอบคลุมและรอบด้าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่กำลังเป็นประเด็นปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน แต่รวมถึงกลุ่มคนทุกวัย การพัฒนาคนที่ผ่านมานั้น การพัฒนาด้านความรู้ทางสติปัญญาและอาชีพ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศ พร้อมสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันกับตลาดโลก แต่ละเลยต่อประเด็นการพัฒนาด้านอารมณ์และจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคมยุคศตวรรษที่ 21 กล่าวได้ว่าการพัฒนามนุษย์จำเป็นที่จะต้องพัฒนาพร้อมกันทั้ง 3 ระบบ และให้ความสำคัญกับทุกระบบอย่างเท่าเทียมกัน จึงจะสามารถผลิตคนที่มีสุขภาพดีรอบด้าน และเป็นไปในแนวทางที่เหมาะสม เอื้อต่อการพัฒนาสังคมประเทศชาติต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

สังคมไทยตั้งแต่ยุควิกฤตทางการเงินและเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ทำให้ภาครัฐหันมาตระหนักถึงกรอบด้านความมั่นคงของมนุษย์กับแนวทางพัฒนาสังคมไทยมากขึ้น และเริ่มเห็นเป็นรูปธรรมเชิงนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ก็เป็นเพียงการพัฒนาคนเพื่อเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ในสภาพความเป็นจริงการพัฒนาคนเพื่อให้เกิดความมั่นคงและความผาสุกของประเทศชาติ ควรเป็นการพัฒนาในแง่คุณภาพของคน เกียรติภูมิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แบบองค์รวมควบคู่ไปพร้อมกัน จึงจะเกิดความมั่นคงในด้านอื่นตามมา ถึงกระนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการเปลี่ยนฐานแนวคิดของการพัฒนาไปให้ความสำคัญกับ คน เป็นศูนย์กลาง และนับเป็นการมีส่วนร่วมครั้งแรกของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยให้ระบบเศรษฐกิจเป็นเพียงวิธีการหรือเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนามนุษย์และเพิ่มขีดความสามารถของตนกับสภาพทางสังคม เพื่อให้เกิดความอยู่ดีกินดี รวมทั้งการดูแลผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อมนุษย์และสังคมโดยตรง จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาของสังคมไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เป็นการจุดชนวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นความมั่นคงของมนุษย์โดยแท้จริง ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคเอกชน ด้วยเหตุนี้ การพัฒนามนุษย์ให้เกิดความสมดุลไปพร้อมกับสังคมที่มีความยั่งยืน จำเป็นต้องมองการพัฒนาคนให้สอดคล้องกับฐานคิดทางปรัชญาสายกลางที่เน้นความสมดุลในการพัฒนาทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ภายใต้ศักยภาพของระบบนิเวศวิทยา อันจะนำไปสู่การตอบโจทยการพัฒนาตั้งแต่ระดับจุลภาคไปจนถึงระดับมหภาค หรือจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับสังคม

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากภาพความสัมพันธ์ข้างต้น จักเห็นได้ว่าการพัฒนามีลักษณะเกี่ยวโยงและซ้อนทับกันหลากหลายมิติ กล่าวได้ว่าทุกมิติต้องทำงานควบคู่และประสานกันไปแบบสัมพันธ์กัน โดยไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด อาทิ เราจะต้องพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชน ลดปัญหาความยากจน พร้อมทั้งพัฒนาด้านสังคมที่วางอยู่บนหลักการความยุติธรรมและความเท่าเทียม ทำให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมมากขึ้น เปิดโอกาสให้กับความหลากหลายในการเข้าถึงสิทธิมนุษยชน เช่น อาหาร การศึกษา สาธารณสุข เป็นต้น ทั้งนี้ต้องวางอยู่บนรากฐานการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการหนึ่งที่สำคัญในสังคม (Agency) มิใช่เป็นเพียงผู้ถูกกระทำ ประกอบกับการพัฒนามนุษย์ให้มีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย (มิติชีววิทยา) และจิตใจ (มิติจิตวิทยา) ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (มิติสังคม) ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีความใกล้ชิด ผูกพัน และเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เพื่อสร้างค่านิยมใหม่ในสังคมไทยระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ทั้งสร้างความตระหนักรู้ถึงปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น อันจะก่อให้เกิดความร่วมมือทั้งในระดับปัจเจก ชุมชน และประเทศชาติ เป็นการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันจากภายในสู่ภายนอก ท้ายที่สุดแล้วสิ่งเหล่านี้จะหลอมรวมเข้าด้วยกัน นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนผู้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ฉะนั้นการพัฒนาแบบองค์รวมจึงเป็นการพัฒนาที่ทุกภาคส่วนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบ และต้องกระทำไปพร้อมๆ กัน คงมิใช่เน้นเฉพาะมิติใดมิติหนึ่งเฉกเช่นในอดีต เพื่อให้สังคมและคนในสังคมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้

เอกสารอ้างอิง (Reference)

- จามมะรี เชียงทอง. (2549). *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จิระประภา อัครบวร. (พฤศจิกายน 2553). รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่อง 'ตัวแบบการพัฒนาคนบนฐานของความหลากหลายเพื่อความสมดุลและยั่งยืน'. กรุงเทพฯ: คณะพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติมนุษย์ นิต้า.
- จุฑารัตน์ แสงทอง. (2560). สังคมผู้สูงอายุ (อย่างสมบูรณ์): ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพ. *วารสารรัฐมิถุแล*, 38(1), 6-28.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2560). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ณรงค์วิทย์ แสนทอง. (2560). *บริหารทรัพยากรมนุษย์แบบเข้าใจง่าย*. กรุงเทพฯ: ธิงค์ บียอนด์ บุ๊คส์.
- ทรงพันธ์ เจริญประสงค์. (2562). *มนุษย์กับ AI ใครวิ่งนำ ใครตาม*. สืบค้นเมื่อ มกราคม 2562, จาก <http://web.tcdc.or.th>.
- นิเทศ ตินณะกุล. (2544). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2546). วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา. *วารสารหมออนามัย*, 12(4), 7-21.
- ประเวศ วะสี. (2557). เครื่องมือเสริมพลัง สร้างคุณภาพ สุขุภาวะ. *นิตยสารสุขศาลา สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ*, 22(6), 17.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์. (2553). *นิยามผู้สูงอายุด้วยช่วงชีวิตข้างหน้า*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. (2521). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัชรพร ลิพพิพัฒน์ไพบูลย์ และนันทินิตย์ ทองศรี. (2561). *หุ่นยนต์ในภาคอุตสาหกรรม: กระแสใหม่ที่แรงงานต้องกังวลจริงหรือ?*. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2562, จาก <https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/3AutomationLobur16Aug2017.pdf>.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *คน พรมแดน ธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *มนุษย์กับวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- รณรงค์ จันใด. (2561). แนวทางการพัฒนาระบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุแบบองค์รวมในเขตเทศบาลนครบุรีรัมย์. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 16(1), 96-110.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2559). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมวิทยา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วินัย วีระวัฒนานนท์. (2541). *สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม*. สืบค้นจาก <http://www.nesdb.go.th>.
- สุรียัน หวันแก้ว. (2547). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- เสน่ห์ จามริก. (2542). *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- อัมพร สุคันธวิช และศรีรัฐ โกวงศ์. (2557). *มนุษย์กับสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Benedict, R. (1989). *Patterns of culture*. Boston: Mariner Books.
- Boas, F. (1940). *Race, language and culture*. New York: Macmillan.
- Case, S. (2017). *The third wave: An entrepreneur's vision of the future*. New York: Simon & Schuster.
- Chalmers, D. (2010). *The character of consciousness (Philosophy of mind)*. London: Oxford Press.
- City University of Hong Kong. (2010). *Whole person development award scheme*. Retrieved from <http://www.cityu.edu.hk>.
- Darwin, C. R. (1859). *On the origin of species*. London: John Murray.
- Davenport, T., & Kirby, J. (2016). *Only humans need apply: Winners and losers in the age of smart machines*. New York: Harper Business.
- Frazer, J. G. (1890). *The golden bough: A study in magic and religion*. New York: Macmillan & Co.
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerization. *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280.
- Graebner, R. F. (1924). *The world view of the primitives*. Munich: Verlag Ernst Reinhardt.

- Kroeber, A. L. (1963). *Anthropology: Culture patterns & processes*. New York: Harcourt, Brace & World
- Maine, H. S. (1861). *Ancient law*. London: Book Jungle.
- Malinowski, B. (1954). *Magic, science and religion*. New York: Doubleday.
- Marx, K. (1970). *Selected writings in sociology and social philosophy*. Middlesex: Penguin Books.
- Mead, M. (1975). *Culture and commitment: A study of the generation gap*. London: The Bodley Head.
- Morgan, L. H. (1877). *Ancient society*. Chicago: Charles H. Kerr & Company.
- Mumford, L. (1946). *City development*. London: Secker & Warburg.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1940). *The Andaman islanders*. New York: Free Press.
- Rivers, W. H. R. (1901). The colour vision of the natives of upper Egypt. *Journal of the Anthropological Institute*, 31, 229-247.
- Rostow, W. (1990). *The stages of economic growth*. London: Cambridge University Press.
- Sarafino, E. P. (1994). *Health psychology: Biopsychosocial interaction*. New York: John Wiley & Sons.
- Saunders, T. J. (1995). *Politics, Books I and II*. London: Oxford University Press.
- Schmidt, W. (1974). *The culture historical method of Ethnology: The Scientific Approach to the Racial Question*. Westport: Green Wood Press.
- Smith, G. E. (1911). *The ancient Egyptians and the origin of civilization*. London: Harper & Brother.
- Steward, J. H. (1955). *Theory of culture change; the methodology of multilineal evolution*. Urbana: University of Illinois Press.
- Strauss, C. L. (1963). *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. New York: Random House.
- Toffler, A. (1980). *Third wave*. New York: Bantam Books.
- Toffler, A. (1990). *Power shift*. New York: Bantam Books.
- Toffler, A. (2006). *Revolutionary Wealth*. New York: Knopf.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture*. London: John Murray.

Translated Thai Reference

- Akarabawon, J. (2010). *Tua bæp kanphatthana khon bon than khong khwamlaklai phua khwam samadun læ yangyun* [Human Development Model of Diversity for Balance and Sustainability]. Bangkok: Faculty of Human Resources Development, Nida.
- Chammarik, S. (1999). *Sangkhom Thai kap kanphatthana thi kò panha* [Thai Society and Development Problem] (2nd ed.). Bangkok: Khob Fi Press.
- Charoensinolan, C. (2017). *Wat kammakan phatthana: Amnat khwamru khwam ching ekkalak læ khwampen un* [Development Discourse: Authority, Knowledge, Truth, Identity and Others] (6th ed.). Bangkok: Research and Book Production Center Krirk University.
- Chiangtong, J. (2006). *Sangkhomwitthaya kanphatthana* [Social Development]. Bangkok: Odian Store.
- Hwankeaw, S. (2004). *Kan plianplæng thang sangkhom læ watthanatham* [Social and Cultural Change]. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Jundai, R. (2018). Næothang kanphatthana rabop kan songsoem sukkhaphap phu sung ayu bæp ong ruam nai khet thetsaban nonthaburi [Guidelines on Developing a Holistic Health Care System for the Elderly in Nakhon Nonthaburi Municipality]. *King Prajadhipok's Institute Journal*, 16(1), 96-110.
- Leepipatphaiboon, P., & Thongsri, N. (2018). *Hunyon nai phak utsahakam: Krasæ mai thi rængngan tòng kangwon ching rur?* [Industrial Robots and Its Impacts on Labour Market]. Retrieved June 1, 2019, from <https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/3AutomationLobur16Aug2017.pdf>.
- Maneerat, P. (1978). *Kan plianplæng thang sangkhom læ watthanatham* [Social and Cultural Change]. Bangkok: Thammasart University.
- Natsupa, C. (2010). *Kan pen samai mai kap næokhit chumchon* [Modernization and Community Concept]. Bangkok: Sangsan Books.
- Office of the National Economics and Social Development Board. (2019). *Phæn phatthana setthakit læ sangkhom* [Economic and Social Plan]. Retrieved September, 2019, from <http://www.nesdb.go.th>.

- Prasartkul, P., & Vapattanawong, P. (2010). *Niyam phu sung'ayu duai chuang chiwit khang na* [Redefine Aging by Remaining Life Expectancy]. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Punyakeaw, W. (2016). *Khvamru buangton kieokap sangkhomwitthaya* [Introduction of Sociology]. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Sangthong, J. (2017). Sangkhom phu sung'ayu (yang sombun): phawa sung wai yang mi khunnaphap [Aging Society (Complete Aged): The elderly condition of good quality]. *Rusamilae Journal*, 38(1), 6-28.
- Santisombat, Y. (2016). *Manut kap watthanatham* [Human and Culture] (4th ed.). Bangkok: Thammasart University Press.
- Santisombat, Y. (2016). *Khon phromdæn rat chat* [Person, Border, State]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Seangtong, N. (2017). *Borihan sapphayakon manut bæp khaochai ngal* [Easy Guide Human Resources]. Bangkok: Think Beyond Book.
- Sukontawanid, A & Gowong, S. (2014). *Manut kap sangkhom* [Human and Society] (11th ed.). Bangkok: Kasertsart University Press.
- Tinnakul, N. (2001). *Kan plianplæng thang sangkhom læ watthanatham* [Social and Cultural Change]. Bangkok: Faculty of Politic Sciences, Chulalongkorn University.
- Wasee, P. (2003). Withi manut nai satawat thi yisip'et su phop phum mai hæng kanphatthana [21st Century Human Way to a New World of Development]. *Medical Journal*, 12(4), 7-21.
- Wasee, P. (2014). Khruangmur soem phalang sang khunnaphap su sukphawa [Reinforcement Tools Make a Good Quality of Health]. *Suk Sala Magazine of Journal Social Research and Health Center*, 22(6), 17.
- Werawatananon, W. (1998). *Singwætloḡ læ kanphatthana* [Environment and Development]. Bangkok: Faculty of Education Srinakarinwiroj University.